

Kirke i perspektiv

(Kåseri holdt i Blaker og Sørum historielag 9. mars 2011)

Jeg hadde klassebesøk i Sørum kirke.

Jeg ønsket å forklare barna *hvor gammel* kirken egentlig var. Så sa jeg at den ene kirkeklokka ringte et par hundre år før svartedauden. En gutt rakte opp hånda: "Var du prest her da?"

La oss begynne med det helt nære: Vestdøra i Sørum kirke.

Den sier noe om kirkens rolle i samfunnet. Der henger et alenmål. Da alen gikk ut av bruk, var lengden til vanlig 62,75 cm. Men en alen var en albue, og vi vet at albuen vokste etter hvert som gjennomsnittslengden økte. Derfor kunne alenmålene variere, men det gjorde ikke så mye, bare folk som handlet med hverandre – og det var vel folk som bodde i nærheten av hverandre - var enige seg i mellom. Derfor var *justeralenen* som hang på døra i Sørum kirke, den som folket i Sørum sokn hadde rette seg etter.

Jeg tror at dette sier noe om kirkens plass i samfunnet. Det kirken står for, skulle være til å stole på.

Kirken betød noe, kirken var en maktfaktor i samfunnet. Vi kan gå tilbake i tid. I denne forsamling er det vel ikke nødvendig engang å minne om Gulatingslova, men la meg likevel gjøre det. *Det er opphavet til lovane våre at vi skal bøye oss mot aust og be til den heilage Krist om godt år og fred og om det at vi kan halde landet vårt busett og landsherren vår heil. Han vere vår ven, og vi hans, og Gud ven til oss alle*".

Det var Håkon den gode som stod for denne lova, men vi regner med at den bygger på enda eldre lover. Og dette sier oss noe om kirkens rolle. Kirke og stat var på mange måter to sider av samme sak. Slik kan vi si at det går en linje mellom de eldste lovene våre fram til Grunnloven av 1814 som taler om den Evangelisk-lutherske religion som landets offentlige religion. De innvånere som bekjenner seg til

denne, plikter å oppdra sine barn i denne religionen. Videre var det kongen som skulle utnevne til kirkelige embeter. Kongen skulle forordne den offentlige gudstjeneste.

Grunnloven av 1814 innebar et brudd med den eneveldige kongemakt. Med grunnloven fikk vi maktfordelingen mellom Kongen, Stortinget og Domsstolene. Men det var ett unntak som vi sjelden hører om, ja, som jeg tror er glemt: I kirkesaker var kongen fortsatt eneveldig. Stortinget har nok etter hvert også fått mer å si i kirkelig henseende. Men det innebar ingen ny endring mellom kirke og stat.

Sørums kirke har en fantastisk altertavle.

Øverst troner den oppstandne Kristus. Hva holder han i hånden som et seierstegn? - Jo, Danebrog, det danske flagget.

Og dersom det er riktig at kirka stod der i 1166, var hun vitne til en kamp mellom kirkemakt og statsmakt – en kamp som kong Sverre på mange måter var eksponent for.

Det var kirken som stod for det som var av undervisning og helsestell og omsorg for dem som hadde spesielle behov. Dette foregikk i klostrene. Det hadde sikkert sine mangler, men likevel vitner om omsorg for hele mennesket. Det tjener kirken til ære at mange prester døde under Svartedauden. De ble smittet fordi de var der folket var.

I 1537 måtte erkebiskop Olav Engebretson forlate Nidaros. Han hadde villet verne Den norske kirke, men også landets selvstendighet. **Reformasjonen førte til at kirken ble statens offentlige religionsvesen.** Landet var ikke lenger en kirkestat. Kirken ble en statskirke. Men 1537 innebar også at

Norge opphørte å være et selvstendig land i union med Danmark til å bli en provins som en del av Danmark. Jeg skal ikke påstå at kongen bare var drevet av makt og ønske om inntekter fra det såkalte *benefiserede* gods, men jeg er sikker på at det var en vesentlig side ved reformasjonen. Før 1537 var kirken med på å styrke vår nasjonale identitet. Etter reformasjonen ble landet og Den norske kirke underlagt danskekongens kontroll, og presten ble kongens embetsmann.

Likevel tror jeg det er viktig å understreke at både før og etter 1537 er Den norske kirke den kristne kirke i vårt land; det er den samme kirken som vi forholder oss til.

I 1736 fastsatte kongen loven om konfirmasjon. Som en følge av dette fant man ut at man måtte jo kunne lese, og derfor kom skoleloven i 1739. Dette var under statspietismens tid. Og hvem fikk

ansvaret for konfirmasjon og skole? Selvfølgelig, hadde jeg nær sagt: soknepresten. Han var der likevel. I hundreåra som fulgte var han som regel ikke bare medlem av skolestyret, men også formann. Først i 1959 var det slutt på at han ex officio var medlem i skolestyret, men også etter dette hadde han møterett og talerett i dette organet. Dette henger sammen med at **skolens kristendomsundervisning var kirkens dåpsundervisning**. Jeg husker selv skoledagen fra 50-åra. Vi startet og avsluttet dagen med salmesang og Fadervår.

Soknepresten hadde også en sentral plass i Fattigomsorgen. Dette er ting vi kan lese en del om i Sørums bygdebok.

Når det gjaldt **omsorg for de sjuke**, vil jeg nevne at moderne sjukepleie i Norge ble startet av ei prestedatter fra Hovin i Ullensaker, Cathinka Guldberg. Hun hadde i Tyskland møtt diakonibevegelse, og grunnla Diakonissehuset i Kristiania.

Prestegårdene var kultursentra i Norge. En ting er det at selve ordningen med en embetsgård var en genial måte å lønne folk på. Å gi presten og andre embetsmenn en gård sparte det offentlige for mye byråkrati. Faktisk hadde vi spor av denne ordningen fram til 1957 da den geistlige lønningslov ble vedtatt. Men prestegårdene hadde betydning også på mange andre måter. Den som var i tjeneste på prestegården, kunne lære mye om landbruk, om nyere måter å drive jorda på. Det var vel opplysningstidas prester som innførte poteten til Norge. Etter at vi fikk poteten, har det vel aldri vært virkelig hungersnød i dette landet. Hushjelpen som prestekona måtte ha, kunne lære mye om matlaging. På mange måter ble vel prestekonene de første hustellærerinnene i Norge. Som dere sikkert vet, var Hanna Winsnes prestekone og kokebokforfatter. Og hennes kokebok var lenge brukt på husmorskolen.

På mange måter kan vi si at presten og andre kirkelige institusjoner videreførte mye av det som klostrene hadde stått for i middelalderen.

Presten førte kirkebøkene. Vi trengte ikke folkeregister. I den kristne enhetskulturen var det en selvfølge at alle fødte også ble døpt og konfirmert. Da folkeregisteret kom omkring 1920, skulle presten også føre fødselsregisteret, og prestens fødselsregister var primærregisteret fram til ut på 70-tallet. Det betyr at dersom det var usikkerhet om skrivemåte av navn, var det prestens register som var det avgjørende. Fram til vi fikk folkeregisteret, skrev presten også register over innflyttete og utflyttete. I konfirmantregisteret skulle det også anføres om vedkommende var vaksinert mot kopper. Praktisk og greit. Presten trengte ikke mye kunnskap for å finne ut det.

I dag blir ikke navneendringer lengre meldt til kirkebokfører. Det føres heller ikke kirkebøker over dem som har inngått ekteskap. Det går rykter om at snart skal vi slutte å føre kirkebøker. Alt skal inn på data. Dagens kirkebøker skrives på papir som skal holde i 800 år. Jeg er redd for at det som lagres på data, ikke vil holde så lenge. Hva vil det få å bety for historie- og slekts-forskningen framover? Hva vil det ha å si for vår identitet, vår følelse av tilhørighet?

Neste år skriver vi 2012. Da settes en grunnlovsendring i kraft der båndene mellom kirke og stat blir løsere.

DEN NORSKE KIRKE

Kongen skal ikke lenger utnevnte embetsmenn i kirken. I Grunnlovens §2 skal det da stå om de kristne og humanistiske verdier. I stedet for at grunnloven skal omhandle kirken, vil det komme **en egen lov om Den norske kirke**. Der vil det stå at kongen fortsatt skal være medlem av Kirken.

Fortsatt skal det være bånd mellom stat/kommune og kirke. Prestene skal fortsatt være statstjenestemenn. De kirkelige fellesråd skal fortsatt på vegne av innbyggerne ta hånd om kirkegårdene som for øvrig skal kalles gravlunder. Ved utvidelse av kirkegården (unnskyld: gravlunden) i Sørumsund vil det bli et felt som ikke skal være innviet etter kirkens ordning. Her vil det bli anledning til å ivareta andre religiøse skikker enn dem vi er vant med. Tradisjonelt er en kristen grav orientert slik at den døde ser mot øst.

Den nye tid gir oss mange utfordringer:

For det første: Vi må spørre: Har vi som folk klart å tilpasse oss denne nye tid? Skaper pluralismen frykt – frykt for det som er annerledes? For eksempel: Hvordan møter vi våre nye landsmenn?

Jeg husker for et par år siden at jeg var ute i hagen og rakte lauv. På den andre siden av vegen kom det ei av våre nye innbyggere. Jeg nikker til henne, og hun kommer over vegen. Jeg spør hvordan det står til, og hun svarer: "takk bare bra", og hun spør meg om det samme. Da svarte jeg: "Gud har vært god mot meg". Jeg ser på henne. Hennes ansikt lyser opp. "Tror du på Gud?" sier hun. Hvilket jeg naturlig nok svarte bekræftende. Men hele hennes måte å reagere på, formidlet en glede over at hun i dette nye landet hadde funnet en som trodde på Gud. For det gjorde jo hun. Hun var selv muslim. Men det betydde ikke noe i denne sammenheng. Mitt spørsmål er: **Har vi i en misforstått toleranse glemt noe som har vært en del av vår kultur og vår identitet i mer enn 1000 år?**

Hva er sann toleranse? Ikke likegyldighet. Jeg vil påstå at *bare den kan vise toleranse som selv har en overbevisning om hva som er rett og galt*. Og i livssynssammenheng betyr det: en tro. Våre nye landsmenn har som regel en tro. Ja, det sies at flertallet av innvanderne er kristne. Det er interessant å lese gudstjenestelista for Oslo. I St. Olavs katolske kirke er det gudstjenester hele søndagen på mange forskjellige språk.

For det annet: Kristendomsundervisningen er tatt ut av skolen. Faget er erstattet av RLE: religion, livssyn, etikk. **Likevel er det viktig at skolen fortsatt reflekterer det samfunnet som den er en del av.** I Sørumsund har vi et godt samarbeid med skolene. Skolen skal ha kontakt med lokalsamfunnet, og kirken er en del av lokalsamfunnet. Som kirke ønsker vi å bistå skolen når elevene skal lære om kristne høytider, om Bibelen, om sentrale elementer i kirkens liv og lære. Det må ikke bli slik at når lærerne skal undervise om hva faste er, så begynner de med å snakke om Ramadan. I tillegg har elevene fortsatt mulighet til å komme til gudstjenester før jul og til 17. mai. Jeg tror dette er viktig. Etter det jeg forstår, er det sjeldent at det er foreldre til elever med en annen religion som ber om fritak fra markering av kristne høytider, men derimot noen svært få etnisk norske foreldre.

Hvorfor sier jeg så mye akkurat om dette? **Vi må bygge opp tillit til hverandre. Vi må kjenne til hverandre, hverandres egenart, og hva vi står for.** Jeg vil våge den påstand: Der det er store rasemotsetninger, det er i de land der religion er gjort usynlig. Mangel på kunnskap skaper frykt og mistro. For noen år siden besøkte jeg en skole i Betlehem. Denne skolen var drevet av Den lutherske kirke der i byen. Jeg møtte elever som helt sikkert hadde lidd mye p.g.a. intifadaen. Men elevene var glade. De lekte med hverandre. Her var det kristne og muslimer. Det ble fortalt oss at i religionstimene var elevene delt i forskjellige grupper. De skulle lære om sin egen religion. Den skulle de være trygge på. Men noen uker hvert år var de sammen også i religionstimene. De skulle lære å se hva som var likt, og hva som var forskjellig. *For de skulle jo leve sammen.* Hvem var disse palestinske lærerne som tenkte slike kloke tanker? Mon tro om ikke de i ei fjern fortid hadde en gjeter i familien som hadde hørt et budskap: *Frykt ikke. Jeg kommer til dere med bud om en stor glede. En Frelser er født.*

Kanskje er det noe av dette våre myndigheter også begynner å forstå. **Storting har vedtatt lov om trosopplæring.** Kirken skal drive trosopplæring, og den skal også ha økonomiske ressurser til å gjøre dette. Derfor driver vi her i Sørumsdal blant annet noe som heter "Etter skoletid". Men her kommer det barn ikke bare tilhørende Den norske kirke. Her kommer også flere av våre innvandrere. Jeg er blitt spurt om følgende: "Kan jeg spise denne pølsa? Hva slags kjøtt er det?" En ny situasjon for meg som prest å gi råd til muslimer om rent og urent kjøtt. Men så spennende!

For det tredje: **I dagens effektivitetssamfunn blir det mindre og mindre tid for enkeltmennesket og særlig for dem som er annerledes.** Dagens samfunn har overtatt mye av det som ble startet innenfor en kirkelig ramme: skole, helse- og sosial-vesen. Men alt er blitt så effektivt. Som kirke må vi kjempe for enkeltmenneskets egenverdi. Noe av det mest spennende jeg har vært med på i det siste, er en livssynsgruppe innen avdelingen for mental helse. Det er ikke jeg som bad om å være med. Jeg ble oppfordret til dette. Våre institusjoner for eldre ser mer og mer behovet for en helhetlig omsorg. Omsorg for det hele mennesket. Menneske er ikke bare kropp, men også sjel. Jeg er mye på institusjonene våre. Der holder jeg andakt. Det vil si: Det vi mest gjør, er at vi synger. Vi synger de gamle salmene som vi lærte på skolen. Hukommelsen er blitt svekket hos mange, men salmene *kan* de. De sentrale bibelversene husker de. Ja, til og med trosbekjennelsen er mange med på. Men det viktigste av alt: *Der møter jeg så mange som har behov for at noen tar seg tid til å sitte ned og lytte.*

La oss igjen utvide perspektivet. Jeg var også i byen Nablus da jeg var på studiereisen til Palestina. Der besøkte jeg universitet i byen.

Jeg kom i prat med en student, ei ung jente på 18-20 år. Hun stiller meg et spørsmål: "Hvor lenge skal dette vare? Hvor lenge må vi tåle undertrykkelse, ydmykende visiteringer, kontroller?" Jeg kunne selvfølgelig ikke gi henne noe svar. Jeg prøvde vel å si noe om at hat og bitterhet ikke er noen god løsning. "Det er så vanskelig", sa hun. Så sier jeg: "Jeg skal be for dere". Så ser hun opp på meg, smiler og sier: "Takk". Jeg vil aldri glemme det ansiktet. Når man går i hidjab, er det bare ansiktet du ser, men da gjør ansiktet et ekstra stort inntrykk. Vi hadde forskjellig tro, forskjellige verdier som vi la vekt på, men vi fikk lov til å være medmennesker med hver vår identitet, med hver vår kultur, med hver vår tro.

Josef Stalin spurte en gang: "Paven – hvor mange divisjoner har han?" Kirken skal vise oss at det er ikke nødvendigvis den som har flest soldater, som er sterkest og vinner den virkelige seieren. Vi fryktet kommunismen i Europa. Men hva var begynnelsen til at kommunismen i Europa falt i land etter land?

Det ble valgt en polsk pave. Polen som land ble flere ganger nærmest utslettet enten av russere eller tyskere. Men Polen hadde en ryggrad: Kirken. Og derfor hadde folket en tro. Kirken holdt Polen oppe

som egen nasjon. Noe av det første Pave Johannes Paul gjorde etter at han var valgt til pave, var å dra på besøk til Polen. Som statsleder i Vatikanet måtte han taes imot av den polske regjering. Men hva gjør man når man møter paven? Jo, man kneler. Og hva gjør paven når noen kneler? Han velsigner. Tenke seg til bildet av en kommunistisk regjering på kne foran en velsignende pave. Hvem var sterkest?

Husker dere avisbildene fra oppstanden på Leninverftet i Gdansk? Bilder av prester som innen for barrikadene feiret messe. Eller bildet av en prest sittende på en stol, bak ham står det en lang kø med menn. Hva skulle de? Skrifte.

Vi kunne komme med mange eksempler. Nelson Mandela, Desmond Tutu, Moder Theresa. På forskjellig måte levde de ut fra dette: Er livet sterkere enn døden, da er håpet sterkere enn fortvilelsen, da er kjærligheten sterkere enn hatet.

Kirken er sterk når den kan tjene med tro, håp og kjærlighet – med å gi livsmot til menneskene. Det kan kirken best gjøre når den ikke blir støttet opp av ytre makt.

Den norske Kirke vil være en folkekirke. Aldri har den stått sterkere som folkekirke enn i åra 1942-45 da den ikke var statskirke. Den nektet å være religiøst alibi for en gudløs stat.

Til slutt: Kirkens rolle i samfunnet har gjennomgått store endringer gjennom 1000 år. Men til alle tider har Kirkens største utfordring vært nettopp det å være ei sann kirke. Skal den være det, må vi møte framtida med det som bare kirken har å gi.

Jeg ble en gang i et ordskifte spurt om kirken er en maktfaktor. Jeg tror den er det, og den skal være det. Ikke fordi kirken er statens forlengete arm. Men fordi **Kirkens styrke ligger i kirkens tro. Vi tror på en Gud som viser styrke i svakhet.** Korset er et seiersymbol. Styrke ligger ikke i det å terrorisere, i å mobbe, i det å undertrykke. *Han vi tror på, seiret ved å dø.* Bare da kunne han skape nytt liv. Jeg ble konfirmert av en prest som under krigen gikk ut og inn på Akershus festning for å drive sjelesorg blant de norske guttene som skulle henrettes. Det de sa til presten, var følgende: "Når krigen er vunnet, må du si til familiene våre at de ikke må hate tyskerne, men de må heller ta til seg et tysk barn og gi det en bedre framtid".

En folkekirke skal tjene det folket den står blant. Folket skal kunne stole på at kirken er der for folkets skyld. Da har Kirken ei framtid. I dette perspektivet ønsker jeg å se Den norske kirke.

John Olav Stokstad Larsen